

INSTRUIRI LA DISTANȚĂ PENTRU JURNALIȘTI

JURNALISMUL ÎN SITUAȚII DE CRIZĂ: ACCIDENTE, CALAMITĂȚI, RĂZBOI.

CUM RELATĂM ȘI CUM VERIFICĂM INFORMAȚIILE

Îndrumar pentru jurnaliști, realizat în baza webinarului
susținut pe www.mediaforum.md

de Cătălin Gomboș

CĂTĂLIN GOMBOȘ este, din 2001, jurnalist la Radio România, pentru care a fost de mai multe ori, între 2003 și 2008, corespondent de război în Irak și în Afganistan. Interesul său pentru Orientul Mijlociu datează din perioada 1993 – 1997, când a locuit și a studiat în regiune. Între 2009 și 2012 a fost corespondent Radio România în Republica Moldova unde, începând cu primăvara anului 2011, a contribuit la crearea și coordonarea Radio Chișinău. Este absolvent al Facultății de Științe Politice a Universității București și are un master la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității București, cu specializarea „Orientul Mijlociu – limbi și culturi în contact”. A obținut mai multe premii și distincții, între care „Tânărul jurnalist al anului 2008”, acordat de Freedom House Romania, pentru reportaj scris, și Premiul Asociației Euro-Atlantice „Manfred Woerner” pentru corespondențe de război.

Platforma online pentru profesioniștii media www.MediaForum.md este editată de Consiliul de Presă din Republica Moldova.

Instruirile la distanță pentru jurnaliști se desfășoară în cadrul proiectului „Stimularea gândirii critice, promovarea metodelor alternative de profesionalizare și stimularea jurnalismului etic pe platforma online a profesioniștilor mass-media www.MediaForum.md”, implementat de Asociația Presei Independente (API), cu susținerea Programului Mass-Media al Fundației Soros-Moldova.

Opiniile exprimate în această publicație aparțin autorului și nu implică neapărat poziția finanțatorului.

CUM SĂ TE PREGĂTEȘTI PENTRU ZONE DE CONFLICT ȘI SITUĂȚII DE CRIZĂ.

RISCURI ȘI DIMINUAREA ACESTORA

În urmă cu 14 ani, în primăvara lui 2004, eram în Baghdad. Situația de securitate tocmai se deteriorase destul de puternic – avuseseră loc primele răpiri ale unor cetățeni străini, iar unul dintre aceștia, americanul Nick Berg, care întâmplător era cazat în același hotel ca și mine, fusese decapitat. Într-o zi, văd lângă hotel un personaj care era bizar în peisajul irakian: blond, îmbrăcat din cap până în picioare în piele, cu bocanci țintuiți. Am intrat în vorbă cu el și mi-a spus că este fotograf, din Germania. Am presupus că este un corespondent de război ceva mai excentric. Câteva zile mai târziu, aș fi putut fi împușcat din cauza bărbatului respectiv. Îl luasem cu mașina pe care o foloseam; alături de noi mai erau producătorul irakian și un alt jurnalist american. La un moment dat, am fost prinși într-un ambuteiaj lângă una dintre porțile de intrare în Zona Verde, poreclită în mod sugestiv „Poarta Asasinilor” din cauza frecvenței cu care aveau loc, acolo, atentate sinucigașe. În timp ce așteptam ca traficul să se pună din nou în mișcare, bărbatul și-a scos aparatul și a început să fotografieze intrarea în Zona Verde. Un militar american l-a observat și a ridicat arma la ochi; din fericire, în același timp am văzut și noi ce se întâmplă și am început să țipăm la el să lase aparatul, iar traficul s-a deblocat și, cât a ezitat militarul, am plecat. Ajunși la hotel, am stat de vorbă pe îndelete cu germanul. Am aflat că nu era nici pe departe corespondent de război – deținea, în Germania, un simplu studio, genul la care te duci să îți faci o fotografie pentru pașaport sau un portret de familie. Cu ceva timp în urmă îl părăsise iubita și atunci se hotărâse să „dea o tură prin Irak”.

Am ales această poveste întrucât arată trei erori masive. În primul rând, nu te duci într-o țară conservatoare musulmană îmbrăcat ca un motociclist sau un punker din Occident – există anumite sensibilități

culturale locale și, în plus, atragi atenția asupra ta, ceea ce nu este deloc recomandabil într-o zonă în care occidentalii riscă să fie răpiți. În al doilea rând, într-o zonă de conflict nu te apuci să fotografiezi obiective militare, cu atât mai puțin într-un loc ca Poarta Asasinilor, vizat în mod constant de atentate, dacă nu te-ai asigurat în prealabil că îți este permis acest lucru. Motivul pentru care nu o faci este că, spre deosebire de regiuni în care, pentru fotografierea unor obiective sensibile, riști cel mult să fii reținut, în zone de conflict există posibilitatea reală de a fi împușcat – din punctul de vedere al militarului care păzește tu poți fi un spion trimis de teroriști/adversari pentru a face fotografii în vederea pregătirii unui nou atac. Ești un potențial inamic. În sfârșit, nu te duci într-o zonă de război pentru că te-a părăsit iubita, sau îți dorești să fii erou, să avansezi în carieră ori să câștigi bani: singurul aspect după care ar trebui să te ghidezi este importanța poveștii.

Niciun reportaj sau interviu, nicio știre nu merită să îți dai viața – sau să pui în pericol viețile colegilor tăi. Acestea fiind zise, trebuie să recunoaștem și că, mai ales când ești tânăr, vor conta și alte argumente gen spiritul de aventură, dorința de a avansa în carieră sau chiar și nevoia de a evada după o relație eșuată. Important este ca acestea să nu îți întunece rațiunea și să fie doar secundare. Oricât de mult ți-ai dori să pleci într-o zonă de conflict, nu trebuie să o faci fără o pregătire temeinică. Ideal ar fi să poți să participi la unul dintre numeroasele cursuri pentru jurnaliști în zone de conflict, să ai chiar tu o anumită experiență sau, dacă se poate, până dobândești experiența respectivă, să mergi împreună cu jurnaliști care sunt, deja, familiarizați cu astfel de zone. Indiferent dacă ai sau nu experiență sau dacă ai făcut vreo pregătire specifică, este bine, ca jurnalist, să ții cont de următoarele:

DOCUMENTAREA ȘI PREGĂTIREA CĂLĂTORIEI

Documentare. Meseria de jurnalist presupune, întotdeauna, documentare: chiar și dacă mergi la o banală conferință de presă a unei instituții din țara ta, la care ești acreditat de ceva vreme, tot te interesezi, anterior, cu privire la temele care ar putea fi abordate, problemele importante ale respectivei instituții, astfel încât să poți să îți pregătești întrebările sau să poți să completezi cu informațiile relevante subiectul pe care vrei să îl abordezi. Dacă pleci într-o zonă de conflict, într-o țară străină, documentarea este un pic mai complexă. Trebuie să înveți, practic, țara respectivă: cine sunt principalii actori politici, sistemul de guvernare, elemente de istorie și de cultură locală, elemente de religie, cauzele conflictului, elemente de geografie, riscul existenței unor boli specifice (de exemplu, tropicale), pentru a te putea vaccina, elemente de siguranță alimentară: este potabilă apa de la robinet? poți consuma alimente vândute pe stradă fără să riști să ai probleme cu stomacul? etc. Cu ce te îmbraci – e cald, e frig, este un lucru obișnuit ca bărbații să umble, de exemplu, în pantaloni scurți sau ca niște motocicliști, ori cu creste de punkeri, piercienguri, tatuaje vizibile etc. **Întotdeauna sunt de preferat hainele din fibră naturală, gen bumbac, pentru că nu sunt inflamabile!** Jurnaliste trebuie să se intereseze dacă există cutume sau chiar legi locale privind vestimentația; în țări ca Iranul și Arabia Saudită, de exemplu, este obligatorie pentru toată lumea purtarea voalului islamic; în Afghanistan sau în Irak nu este obligatoriu dar ar fi neobișnuit să nu ieși cu capul acoperit, astfel încât e mai bine să ai o eșarfă. Totodată, ca jurnalistă trebuie să fii atentă să eviți violența sexuală. Lara Logan, o jurnalistă care lucra pentru CBS, a fost bătută și violată în Piața Tahrir, locul revoluției egiptene, în 2011; același lucru s-a întâmplat și în 2013 cu o jurnalistă olandeză. Nu merge singură dacă există riscuri sau nu merge deloc!

De asemenea, este bine să știi care sunt părțile aflate în conflict, cum și unde operează ele (nu vei merge într-o zonă în care este prezent Statul

Islamic despre care știi că răpește jurnaliști străini), elemente de identificare a acestora, cum arată, ce fel de echipamente au etc. Dacă este posibil să te întâlnești cu armata sau vei lucra cu aceasta, este bine, de asemenea, să știi regulile acesteia: nu filmezi/fotografiezi puncte de pază și obiective militare, nu dai detalii exacte cu privire la efective, operațiuni în desfășurare, uneori chiar și numele unităților sau ale militarilor/ofițerilor, ori genul de unitate – de exemplu, celor din Forțele Speciale sau din unități de cercetare/informații le place să fie discreți. S-ar putea și să semez documente care spun că în anumite zone funcționează cenzura militară – armatele au dreptul să facă asta și acest drept poate include chiar și verificarea informației pe care o dai, dar – **ATENȚIE!** – doar în ceea ce privește fapte care pot periclita siguranța militarilor sau a operațiunilor. Cenzorul militar **nu** îți poate spune ce sau cum să scrii!!! El doar verifică să nu dai informații confidențiale, nu să dai ceea ce îi convine ca armata sa să arate bine.

După această documentare inițială, începe **pregătirea călătoriei**: cum este cel mai sigur să ajungi acolo (avion, terestru, rute ale forțelor în conflict, ale contrabandiștilor) unde anume vei sta (un hotel sigur, o gazdă, o bază militară), cum și cu cine urmează să te deplasezi, unde poți găsi un producător și/sau translator local de încredere – și este important să fie un localnic, deoarece aceștia vor ști întotdeauna țara mai bine decât tine și îți oferă un grad de protecție suplimentar. De asemenea, de ce echipamente ai nevoie – vestă anti-glonț, cască, mască de gaze (în zone unde sunt posibile atacuri chimice sau ciocniri între forțe de ordine și manifestații). Trebuie să știi dinainte cum poți comunica – internet, telefonie locală fixă, rețele mobile, telefoane prin satelit? În Irak, de exemplu, nu exista telefonie mobilă la momentul invaziei americane din primăvara lui 2003, iar infrastructura pentru telefonie fixă era în stare proastă și a fost deteriorată și mai mult de război. Timp de aproape un an, până la apariția primelor rețele mobile, se putea comunica cu țara prin telefoane prin satelit (Thuraya era o opțiune convenabilă și relativ ieftină față de altele), iar organizațiile media cu mai mulți angajați foloseau, atunci când

se aflau în oraș, sisteme walkie-talkie care aveau o rază de 5 – 10 kilometri). Află din timp care este moneda străină cea mai folosită de localnici (în general dolarul sau euro), dacă poți folosi cărți de credit, dacă sunt posibile transferurile bancare, ce este interzis să introduci în țară (în multe țări musulmane este interzis alcoolul, pot fi și alimente, anumite materiale tipărite sau digitale etc.).

CÂTEVA MĂSURI GENERALE DE SIGURANȚĂ

Trebuie să iei în calcul și unele **măsuri generale de siguranță**, iar pentru acestea trebuie să îți faci, întotdeauna, un plan, să te gândești ce poate merge rău și cum ieși din situația respectivă. Este bine să știi din timp la cine poți apela în caz de nevoie: consulatul sau ambasada țării tale, organizații internaționale – ONU, Crucea Roșie, Medici fără Frontiere etc. – ONG-uri locale, colegi din presă, organizații/persoane specializate în asistență legală; trebuie să știi dacă încalci o lege (ca să nu o încalci), dacă este cazul să îți faci o asigurare de viață sau de sănătate, să îți cunoști – și eventual să cunoască și cineva din grupul tău – grupa de sânge, istoricul medical.

Tot ceea ce scrii/spui poate fi folosit împotriva ta! Chiar dacă atunci când îți exerciți meseria de jurnalist respecti standardele de echidistanță, iar relatările tale sunt echilibrate, gândește-te că în această epocă a comunicării ești mai mult decât vocea din spatele relatării! În situații de conflict, când punctele de vedere ale părților sunt mai accentuate și spiritele încinse, o reflectare echidistantă/corectă a realității poate fi interpretată, de una sau alta dintre tabere, drept un atac împotriva sa, sau o prezentare care o dezavantajează. În astfel de situații, este posibil ca jurnalistul să devină o țintă, să fie cercetat pentru a se demonstra faptul că are intenții ascunse. Atunci pot fi aduse în atenție chestiuni legate de comportamentul online, pe rețele sociale – postări, comentarii, rețea de

prieteni, etc. În situații și mai grave – ești capturat de una dintre tabere, sau luat ca țintă – conturile pot fi sparte (sau ți se poate impune să dai parola) și atunci apar chiar și chestiuni private, convorbiri, mailuri etc. Reacția este diferită de la caz la caz – cu teroriștii nu poți negocia și este recomandabil să nu îi înfrunți și să le accepți cererile în așteptarea salvării, însă în cazul în care te rețin forțele de ordine legitime ale unei țări care afirmă că respectă legislația internațională, nu au voie să îți ceară parola sau să îți impună să le-o dai! Oricum, este bine să ai și conturi separate de comunicare pentru când ești acolo (mail, facebook etc.).

Caută să te acreditezi, acolo unde se poate, pentru a avea un plus de legitimitate; în cazul în care provii din state cu organizații media mai mici și mai puțin cunoscute, este utilă și o legitimație internațională de presă (de exemplu [Federația Internațională a Jurnaliștilor](#) le oferă membrilor plătitori astfel de legitimații).

Ține cont de faptul că elementele care arată că ești jurnalist – echipament de protecție inscripționat cu „Presă”, o legitimație vizibilă, aparatură – pot să lucreze atât în avantajul, cât și în dezavantajul tău. Te ajută pentru că, în general, există o protecție implicită acordată presei, mulți actori vor ca povestea lor să fie cunoscută și, în același timp, nu vor să își asume impactul negativ pe care atacarea jurnaliștilor îl poate avea asupra cauzei lor. Factorii de identificare pot fi și în dezavantajul tău: unii actori pot acționa exact în ideea că presa va transmite ceea ce se întâmplă – au fost cazuri de atacuri lansate doar după ce ajunseseră jurnaliștii acolo; jurnaliștii pot fi o țintă pentru că ei înșiși sunt vizibili (vezi decapitățile Statului Islamic), sau pentru că deranjează prin prezența lor acolo întrucât unii actori nu vor să se știe ce se întâmplă (cine vrea să fie filmat în timp ce comite o crimă de război?); în sfârșit, jurnaliștii pot deveni ținte ale furiei victimelor sau apropiaților acestora – s-a întâmplat în Irak să văd cameramani și fotoreporteri atacați de mulțimea înfuriată pentru că își făceau meseria, însă asta era interpretat drept o folosire a victimelor pentru a obține audiență. **Situația trebuie estimată de la un caz la altul,**

Însă trebuie întotdeauna să ții cont de faptul că în zone de război/situații de conflict nu te poți baza pe faptul că fluturi legitimația de presă și aia te va proteja în mod automat. Nervii sunt întinși, există elemente imprevizibile, provocatori etc.

Nu purta toți banii la tine! Dacă nu ai unde să îi lași, folosește eventual mai multe ascunzători, dar ține o parte într-un portofel care dacă îți este confiscat să îi convingă pe jefuitori că este ceea ce aveai asupra ta și să te lase în pace. O regulă personală când merg în zone de risc este „regula celor 100 de dolari” – întotdeauna am această sumă asupra mea pentru că este suficient de mare pentru a te putea ajuta să ieși din orice situație, dar nu chiar atât de mare încât să reprezinte o pierdere catastrofală.

Comunică-ți planurile, ține la curent o persoană de încredere, pe un canal sigur: unde urmează să te duci, cu cine, ce vrei să faci. Exemplu: un coleg din presă s-a deplasat anul trecut în Irak și m-a rugat să fiu omul său de legătură de la București. Știam pe ce traseu urma să se deplaseze și cu cine și de două ori pe zi – dimineața și seara, la aceleași ore – îmi dădea un mesaj prin care îmi confirma locul și că este bine. Înțelegerea era că dacă rata două mesaje la rând urma să contactez urgent autoritățile pentru că însemna că ceva nu este în regulă.

Dacă mergi într-o zonă nesigură – nu neapărat de conflict – nu îți anunța prezența dinainte, adoptă o ținută discretă, să nu bați la ochi și nu sta acolo mai mult de 45 de minute – o oră; în mod normal, acel interval ar trebui să fie prea scurt pentru ca să se afle că ești acolo și să se organizeze un atac asupra ta sau o încercare de răpire – ceea ce, **atenție!** nu e o garanție că nu se va întâmpla nimic!

În cazul în care știi că mergi la un protest unde este posibil să fie ciocniri cu forțele de ordine, ia-ți un echipament minim de protecție: o șapcă mai dură, pentru protecție de lovituri, o eșarfă, să nu înghiți prea multe gaze, și o sticlă de apă să te poți spăla pe față, pentru că sigur te vor

ustura ochii. Fii atent la împrejurimi, la ce se întâmplă, dar și cu gândul la o eventuală cale de evacuare. Evită busculadele! Important este să nu intri în panică, iar aceasta se evită atunci când știi exact ce ai de făcut. Am fost prezent la două ciocniri, anul trecut, în Cisiordania și Ierusalim, între protestatari palestinieni și forțele de ordine israeliene; protestatarii au aruncat cu pietre și au incendiat cauciucuri (în Cisiordania), în timp ce forțele de ordine au răspuns cu baraje, arestări, șarje ale unor polițiști călare (Ierusalim) sau tiruri cu grenade cu gaz lacrimogen foarte puternic. Am reușit să văd tot ce trebuia și să fiu în mijlocul evenimentelor în deplină siguranță pentru că atunci când am văzut că palestinienii din jur încep să adune pietre și își pun eșarfele pe față, am încetinit pasul, pentru a fi cu 10-20-30 de metri în spatele protestatarilor agresivi, care urmau să fie cu siguranță ținta forțelor israeliene. Când, imediat după aceea, au început ciocnirile, am știut pe unde să mă retrag, fără să intru-n panică.

Chiar și în lipsa unui curs de pregătire pentru corespondenți de război, este util să ai noțiuni de bază de prim-ajutor – ce faci în caz de șoc, hipotermie, hipertermie, răni ușoare – de orientare în teren și chiar și de balistică: de exemplu, dacă se trage, te protejează mai bine un zid de beton decât unul de cărămidă, iar **dacă te adăpostești în spatele unei mașini, alege zona motorului, întrucât caroseria nu oferă protecție.**

În sfârșit, crede în intuiție! Poate încercă doar să îți amintească de o observație mai veche, pe care ai uitat-o. Dacă instinctul îți spune, de exemplu, să nu mergi într-un loc, mai bine să nu o faci decât să îți pară rău că ai făcut-o.

JURNALISMUL: UNA DINTRE CELE MAI PERICULOASE MESERII

Toate cele de mai sus reprezintă doar o trecere în revistă sumară, câteva elemente de bază de care trebuie să ții cont. Nu este vorba doar despre niște riscuri teoretice: **meseria de jurnalist poate fi una extrem de periculoasă**. Potrivit statisticilor [Comitetului pentru Protecția Jurnaliștilor](#), din 1992 până în prezent au fost uciși 1285 de jurnaliști, iar aici vorbim doar de cazurile în care motivele uciderii jurnaliștilor sunt clare și au legătură cu exercitarea meseriei. Dacă adăugăm și motive neconfirmate, numărul sare, deja, la 1790, iar dacă includem și alți angajați ai companiilor media - șoferi, traducători etc. - deja ne apropiem de 1900 de victime. Avem 822 de jurnaliști asasinati, 295 prinși la mijloc (crossfire), 163 care au fost uciși în misiuni periculoase. Majoritatea victimelor sunt jurnaliști locali - 1131 - în timp ce alți 154 sunt corespondenți externi. În ceea ce privește țările din regiune, pentru Republica Moldova și România nu sunt menționați morți în acest interval; în Federația Rusă, însă, au fost uciși 58 de jurnaliști, în Ucraina - 12, în Georgia - 8 iar în Belarus - 2. În ceea ce privește Occidentul, există 7 jurnaliști care au fost uciși, începând cu 1992, în Statele Unite. Nici spațiul Uniunii Europene nu s-a dovedit a fi în întregime sigur - doar în ultima jumătate de an avem cazurile jurnalistei malteze Daphne Caruana Galizia, asasinată pe 16 octombrie 2017 pentru investigațiile sale cu privire la corupție, și al slovacului Jan Kuciak, împușcat mortal în februarie, împreună cu prietena sa, în timp ce ancheta legături dintre politicieni slovaci și organizația calabreză de crimă organizată 'Ndraghetta. Ne amintim, totodată, cu toții, despre atacul terorist care a vizat sediul săptămânalului de satiră Charlie Hebdo, în care au fost uciși 8 jurnaliști, pe 7 ianuarie 2015, sau atacurile de la Paris din 13 noiembrie 2015, când un jurnalist care se afla, pentru a face un reportaj, la concertul Eagles of Death Metal de la sala Bataclan a fost printre victimele teroriștilor. La toată această statistică se adaugă alte mii, sau poate chiar zeci de mii de jurnaliști care au fost răniți, bătuți, bruscați, amenințați, intimidați, arestați, condamnați la închisoare etc.

– sau cei care au fost uitați. De exemplu, în România există cel puțin doi jurnaliști care și-au pierdut viața, în acest interval, în timp ce își făceau meseria, dar au scăpat statisticilor CPJ – este vorba despre doi angajați ai Antenei 1 care au murit în urma exploziei unei cisterne în apropierea localității Mihăilești, în mai 2004.

II. IMPACT, EVITAREA MANIPULĂRII, ETICĂ ȘI DEONTOLOGIE

Impactul jurnalistului. Influența mass-media

Am spus, mai devreme, că niciun reportaj sau interviu, nicio știre nu merită să îți dai viața – sau să pui în pericol viețile colegilor tăi; pe de altă parte, vor exista întotdeauna jurnaliști – cel puțin așa sper – care vor fi dispuși să își asume riscuri mergând în zone de conflict, la proteste care pot degenera, făcând anchete și investigații etc. **Merită, ca jurnalist(ă), să îți asumi riscuri?** Ce înseamnă și impact poate avea munca ta?

Unul dintre cele mai celebre grupuri de jurnaliști de război – în principal, cameramani – a fost echipa Frontline News TV, înființată în 1989, la București, în timpul Revoluției. Mulți dintre membrii ei aveau experiența războiului din Afghanistan și aveau să acopere toate conflictele majore ale anilor '90 și primilor ani din decada următoare – iar 8 dintre ei, inclusiv doi dintre fondatori, au fost uciși în timp ce își făceau meseria. Unul dintre fondatorii Frontline News TV care au supraviețuit războaielor, Vaughan Smith, a filmat, în Kosovo, la Prekav, o localitate în care zeci de membri ai aceleiași familii albaneze au fost masacrați de forțele sârbe. Era să-și piardă viața: a fost lovit de un glonte, însă acesta a fost oprit de ceea ce avea în buzunar: un telefon mobil, țigări și un mic teanc de bancnote. Imaginile filmate de Vaughan au avut un impact foarte puternic asupra

opinie publice internaționale și chiar al liderilor occidentali care, câteva luni mai târziu, aveau să decidă intervenția din Kosovo – așadar, un eveniment cu un impact major. Există numeroase astfel de cazuri: veți găsi multe dintre ele dacă răsfoiți, de exemplu, cele 100 de fotografii selectate de Time drept cele mai influente imagini din toate timpurile; printre ele se află un instantaneu al lui James Nachtwey din 1992 intitulat „[Foametea în Somalia](#)”, care arată o femeie suferind de malnutriție severă, într-o roabă, așteptând să fie transportată la un centru de ajutor; impactul acelei imagini a fost atât de puternic încât a crescut în mod substanțial sprijinul publicului pentru Crucea Roșie Internațională care a reușit, în acest fel, să găsească resursele pentru a salva de la moarte 1,5 milioane de persoane. În scris, reportajul-carte „Hiroshima” al lui John Hersey, scris în 1946, a arătat cât de tragice sunt consecințele folosirii bombei atomice, astfel încât se consideră că are un merit esențial că Hiroshima și Nagasaki nu s-au mai repetat.

Așadar, munca ta are impact! Poți fi un canal de comunicare (uneori singurul) pentru victime, poți ajuta la sensibilizarea opiniei publice și a factorilor de decizie, ceea ce poate contribui la ameliorarea unei situații sau chiar reglementarea unui conflict. Expunerea în mass-media poate, de asemenea, să descurajeze comiterea anumitor abuzuri, iar presiunea mediatică poate să joace un rol în tragerea la răspundere a celor care se fac vinovați de abuzurile respective.

ATENȚIE! Există și un revers al acestei medalii. Impactul mass-media, capacitatea sa de a influența sunt bine-cunoscute, astfel încât diferiții actori implicați vor încerca să profite de prezența jurnaliștilor pentru a transmite mesajele pe care le doresc, pentru a încerca să manipuleze și să genereze anumite reacții, să controleze evoluția evenimentelor.

Mass-media ca armă. False news și fake news

Un caz extrem de folosire a mass-media ca armă s-a înregistrat în Rwanda, în 1994, când unele publicații (în principal posturile de radio RTLM, „Radio Television Libre de Mille Collines” din Rwanda și ziarul Kangura) au incitat la genocid: au cerut exterminarea populației Tutsi, îi îndemneau pe oameni să iasă din case și să omoare, ofereau adresele unor persoane – în general Tutsi, dar și Hutu moderați – sau locuri unde se ascundeau. 800 de mii de persoane au fost ucise în cele trei luni cât a durat genocidul; ulterior, mai mulți jurnaliști care au fost implicați în instigare au fost condamnați la închisoare, unii chiar pe viață, de către Tribunalul Internațional pentru Rwanda.

Cazul Rwandei este, cum am spus, unul extrem, însă nu este nici pe departe singurul în care mass-media este folosită ca instrument, ca armă, cu atât mai mult în această epocă în care se vorbește insistent de un adevărat război informațional purtat împotriva Occidentului și în care ne confruntăm cu o explozie de „fake news” – știri false care au, însă, un scop precis, fac parte din campanii lansate de actori statali și non-statali fiind, așadar, diferite de ceea ce în engleză se numește „false news” – știri false scrise pentru a șoca și a face audiență. De exemplu, o știre falsă cu sensul de „false news” este cea cu găina care ar fi născut pui vii, publicată la începutul anilor '90 în primul mare tabloid din România, Evenimentul Zilei. O alta ar fi cea, repetată în câteva rânduri în ultimii ani de mai multe publicații din România, cu privire la capturarea unei sirene; ar putea intra în categoria false news, la limită, chiar și știrile, din România și Republica Moldova, cu privire la inexistentul joc cu „balena albastră”.

Știrile fake, pe de altă parte, fac parte din narațiuni mai ample: campania care a urmărit decredibilizarea lui Hillary Clinton în perioada în care aceasta candida pentru președinția Statelor Unite (exemple de știri: Hillary este bolnavă, Hillary a aprobat vânzarea de arme către jihadiști), campania pentru Brexit, în care s-a pus accentul pe false dezavantaje

economice ale apartenenței Marii Britanii la Uniunea Europeană și pe un fals pericol al imigrației scăpate de sub control, campania mass-mediei din Federația Rusă cu privire la protestele de pe Maidanul din Kiev și războiul civil din estul Ucrainei, în care ucrainenii erau prezentați constant ca fasciști, agenți ai intereselor occidentale sau criminali de război ale căror crime, însă, nu au putut fi probate vreodată și de presa independentă; un caz aparte este cel cu știrile false generate în jurul doborârii cursei MH-17 de către o rachetă lansată din teritoriul controlat de separatiști – s-a spus, pe rând, că ar fi fost un avion militar ucrainean, că a fost doborât de un avion militar ucrainean, că de fapt era vorba de o rachetă lansată de la sol de ucraineni, că ar fi fost o teorie a conspirației și de fapt victimele erau moarte demult etc.

Jurnalismul Marian Voicu, autor al unui amplu studiu cu privire la războiul informational, dezinformare, propagandă și fake-news, a studiat în detaliu cazul unei astfel de știri false care a făcut carieră în Rusia și Germania: cea cu privire la o fetiță în vârstă de 13 ani, Lisa, cu dublă cetățenie, germană și rusă, care ar fi fost răpită de trei indivizi din Orientul Mijlociu și violată. Cazul menționat chiar și de ministrul rus de externe, Serghei Lavrov, a dus la proteste cu mii de participanți față de refugiați și a alimentat retorica anti-imigrație a partidului de extremă dreapta Alternativa pentru Germania (AfD) care, de altfel, a reușit să obțină ulterior și un scor electoral remarcabil. Poliția germană a dovedit că Lisa nu fusese răpită, ci plecase de bună-voie cu prietenul său adolescent și că nici nu a fost vorba de refugiați din Orientul Mijlociu, însă bineînțeles că presa care răspândise știrile false nu a făcut rectificările potrivite.

Povestea Lisei se înscrie într-o narațiune mai largă anti-refugiați, amplificată în contextul crizei refugiaților din 2015. Această narațiune poate destabiliza societățile occidentale prin subminarea valorilor – inclusiv toleranța – care stau la baza lor și prin creșterea popularității partidelor de extremă-dreapta. Discursul anti-refugiați este, totodată, în avantajul anumitor lideri; coincidența face ca unii dintre ei să se fi pronunțat și în

favoarea unor relații apropiate cu Kremlinul și să fi manifestat tendințe eurosceptice, populiste și chiar autoritare. Este cazul premierului Ungariei, Viktor Orban, sau al președintelui Republicii Cehe, Milos Zeman.

Narațiunea privind pericolul refugiaților a fost folosită și în afara spațiului comunitar, în Republica Moldova, unde a reprezentat una dintre temele campaniilor de *fake-news* care au vizat-o pe Maia Sandu, candidat pro-european în alegerile prezidențiale din 2016, care ar fi acceptat – în cazul în care era aleasă – aducerea a 30 de mii de refugiați sirieni, lucru despre care nu a fost, vreodată, vorba.

Verificarea informației. Utilizarea unui limbaj corect

Pe 22 martie 2017, un terorist islamist a lovit cu mașina zeci de persoane pe podul Westminster din centrul Londrei. O fotografie promovată pe Twitter de @SouthLoneStar, care se descria drept „Texan mândru și patriot american” arăta o femeie acoperită cu vălul musulman trecând, aparent indiferentă, cu ochii în telefon, pe lângă victime. Guvernul britanic a dezvăluit că „patriotul american” era de fapt un trol rus, care fusese activ și în campania pentru Brexit, iar autorul fotografiei a prezentat un set întreg de instantanee din care rezulta clar că femeia era puternic afectată de ceea ce se întâmplase – nici vorbă de indiferență. Dacă știrea ar fi fost preluată pe scară largă, însă, ar fi putut cauza, teoretic, o reacție împotriva comunității musulmane din Marea Britanie.

La atacul de la Westminster presa britanică s-a arătat a fi, însă, mai prudentă și a încercat să dea informații pe măsură ce acestea erau confirmate – spre deosebire, de exemplu, de ce se întâmplase în situații similare, cum a fost cazul atacurilor de la Paris din 2015, când au fost transmise, de presa franceză, numeroase informații false, bazate pe zvonuri, postări

pe rețele de socializare ale unor presupuși martori (gen o mașină de culoarea x și marca y, un bărbat cu aspect oriental etc.)

Lecția care derivă din aceste cazuri este că, întotdeauna, trebuie să verificăm informația – chiar dacă acest lucru înseamnă că, aparent, putem să pierdem startul în fața mass-mediei concurente. Este important să ne păstrăm **credibilitatea**, iar asta se face dând informații corecte și rămânând echidistant. În situații de criză, catastrofe, atentate, calamități, accidente, martorii sunt de multe ori sub impresia întâmplării pe care au văzut-o, sunt traumatizați sau șocați, astfel încât relatările lor pot fi incorecte, chiar dacă ei sunt siguri că așa este. Un motiv în plus pentru a fi prudenți este că, după cum se vede din exemplul cu Westminster, pot exista actori care sunt interesați să promoveze o anumită narațiune și profită de lipsa de informații și de haosul din primele ore pentru a face acest lucru.

Ideal este să verificăm informația din surse proprii; în cazul în care acest lucru nu este posibil, trebuie să o facem din surse credibile – mai multe publicații a căror acuratețe a fost testată de-a lungul timpului și cu care suntem familiarizați de mai multă vreme. De aceea, este important ca jurnalistul să fie conectat și la piața mass-media, să știe cine sunt actorii, care sunt politicile editoriale, cine se află în spatele unei publicații sau dacă aceasta a fost achiziționată de un terț.

În situații vagi, în care există informații contradictorii, dăm mai multe surse: în cazul unui protest, de exemplu, spunem că poliția afirmă că au fost x participanți, în timp ce organizatorii spun că au fost y participanți, iar reporterul nostru estimează că ar fi fost, de fapt, z participanți. La fel și în cazul atacurilor teroriste unde, ATENȚIE!, aproape niciodată bilanțul final nu va coincide cu cel inițial.

Dincolo de distorsionarea faptelor, una dintre metodele prin care părțile încearcă să își impună narațiunea este prin limbajul adoptat. Este

celebră butada conform căreia „cel care este terorist pentru cineva, este luptător pentru libertate pentru altcineva”. În Irak, de exemplu, în 2004 existau o sumedenie de termeni pentru a-i desemna pe cei care lansau atacuri împotriva forțelor de securitate locale și a armatei americane: „elemente anti-irakiene”, în limbajul armatei americane, „rezistență” (muqauama) pentru irakienii laici, „mujahedini” pentru cei religioși (formulă pe care o foloseau și o folosesc, în continuare, când se referă la luptătorii lor, grupările islamiste). Membrii milițiilor šiite erau numiți „safavizi” de extremiștii suniți, după numele unei dinastii šiite iraniene aflate în conflict cu Imperiul Otoman sunnit, în timp ce extremiștii sunniți gen Al Qaida erau denumiți, peiorativ, de către šiiți, „takfiri” – cel care îi acuză pe alții de apostazie sau îi excomunică. În sfârșit, mai erau utilizați și termenii de „teroriști”, „insurgenți” și „militanți” – ultimii doi de către presa care insista să își arate echidistanța. Și în cazul Statului Islamic există o multitudine de denumiri: ISIL sau ISIS – neutre dar mai puțin relevante acum, întrucât nu mai respectă cu acuratețe numele grupării care este, simplu, Statul Islamic. Adversarii arabi și unii dintre cei occidentali ai grupării utilizează formula „Daesh” întrucât aceasta – un acronim în arabă pentru ISIL – îi irită pe jihadiști care o consideră peiorativă din cauza unei paronimii. În presa din România s-a încetățenit o altă formulă – „gruparea Stat Islamic”, cu varianta „așa-zisul Stat Islamic”. Explicația acestei greșeli de traducere – în arabă e articulat – este hilară: dacă nu s-ar face precizarea, publicul ar putea să își închipuie că este vorba de o țară, nu de o organizație teroristă. Argumentul e fals: ar însemna, dacă urmăm aceeași logică, și să confundăm „Armata Republicană Irlandeză” cu o forță regulată. De fapt, cei care folosesc formulări cu „Stat Islamic” sunt, la rândul lor, victime/portavoci ale propagandei. Ca jurnalist trebuie să fii echidistant chiar și atunci când, în privat, ai o altă opinie. În mod similar, în presa din Republica Moldova se exagerează atunci când se vorbește despre „așa-zisele autorități ale așa-zisei Republici Transnistrene”. Sunt suficiente formulări ca „Republica auto-proclamată”, „regiunea separatistă” sau „autoritățile nerecunoscute”, pentru că se știe că este vorba de o entitate non-recunoscută.

Încearcă, tot timpul, să înțelegi, să te pui în locul persoanei respective – chiar dacă nu îți împărtășești opiniile și nu ești de acord cu ceea ce face – să vezi care sunt cauzele și motivațiile. Întreabă-te! Tentația publicului, în cazul refugiaților, este să accepte narațiunile potrivit cărora vin în Europa să islamizeze, să ia locurile de muncă, să trăiască pe seama serviciilor sociale, să comită atentate teroriste. Este datoria jurnalistului să se întrebe de ce acei oameni au fost dispuși să parcurgă mii de kilometri pe jos apoi să străbată, în ambarcațiuni nesigure și supraîncărcate, marea, deseori împreună cu copiii lor: au fost alungați de război, locuințele le-au fost distruse, apropiați de-ai lor au fost uciși. Sunt alții, din zone nu neapărat afectate de conflict, care fug din considerente economice, de foame. Din disperare. Ceea ce nu înseamnă că trebuie să ignori știrile cu infracțiuni comise de migranți – când au loc – sau cu teroriști care au profitat de flux pentru a-și ascunde urmele și a ajunge în Europa.

Etică și deontologie. Poate interveni jurnalistul?

Cum interacționăm cu victimele

Tot în selecția Time cu cele mai influente imagini din toate timpurile se află și una dintre cele mai teribile fotografii publicate vreodată, „[Copil înfometat și vultur](#)”, în care un vultur pare să aștepte ca un copil de doar câțiva ani să moară de foame pentru a-l devora. Copilul încerca să se târască înspre o tabără de refugiați din Sudan pentru a primi mâncare. Fotografia a fost răsplătită cu un premiu Pulitzer, dar a dat, totodată, naștere și la o dezbatere vie: de ce nu a intervenit fotograful Kevin Carter să îl ia pe copil de acolo, **există un moment în care, ca jurnalist, nu mai ești doar un simplu observator?** Carter a povestit că li se spusese să nu atingă victimele, pentru a nu contracta boli tropicale, și că, oricum, a alungat vulturul și a așteptat până când copilul și-a reluat deplasarea către tabără – ceea ce nu i-a convins pe criticii săi. Într-un cu totul alt mod

a procedat autorul unei alte fotografii premiate cu Pulitzer care a avut un impact puternic asupra opiniei publice. „[Teroarea războiului](#)”, de Nick Ut, are în prim-plan o fetiță rănită într-un bombardament cu napalm; este una dintre imaginile cele mai cunoscute ale Războiului din Vietnam. Nick Ut i-a dat fetiței din imagine primul ajutor, a dus-o la un spital vietnamez și, când a aflat că nu putea fi tratată acolo, a aranjat să fie transferată la unul american, unde i-a fost salvată viața. Și fotografia lui Nick Ut a cauzat controverse din cauza nudității fetiței – iar în ziua de astăzi, probabil că nu ar fi publicată și pentru că identitatea copilului nu este protejată și i se poate vedea fața.

În ceea ce privește implicarea jurnalistului, trebuie să fii conștient că situațiile în care poți ajuta direct sunt relativ puține – Nick Ut este mai degrabă o excepție – și că dacă ai o contribuție, aceea este dată de faptul că, prin materialul tău jurnalistic, atragi atenția asupra unei situații. Și dacă vrei, nu îți poți ajuta pe toți – nu o pot face nici măcar organismele specializate, instituții naționale și internaționale, ONG-uri etc., care beneficiază atât de specializare și resursă umană – zeci, sute, chiar și mii de angajați – cât și de logistică și posibilități financiare. Există, însă, și situații punctuale în care victimele unei anumite situații pot beneficia de ajutorul tău: poți publica sau transmite direct informații utile despre documentele necesare, zonele relativ sigure, centre de ajutor, organizații și persoane care pot oferi asistență medicală, umanitară, juridică etc.

Este important să reușești să menții un echilibru între empatie și o anumită detașare, necesară atât pentru a-ți păstra echidistanța relatărilor/reportajelor cât și, mai ales, pentru sănătatea ta mentală: ca jurnalist vei întâlni numeroase situații tragice sau complicate și nu îți permiți să te lași doborât de ele. Nu ceda emoțiilor pentru că tu ești doar persoana care spune povestea, nu ești parte din ea!

Detașarea nu înseamnă, însă, cinism: nu trebuie sub nicio formă ca, în fuga după un subiect de impact, o informație în exclusivitate sau o știre la

prima mână, să uiți că persoanele implicate au sentimente, că este vorba de povestea tragică a cuiva, o poveste care afectează victima, dar și familia, prietenii etc. De exemplu, în 2006 eram în Irak, cu mai mulți jurnaliști, atunci când un militar român a fost ucis într-un atac cu o bombă artizanală. Ni s-a spus despre cine era vorba însă am fost rugați ca atunci când dăm știrea să precizăm doar incidentul, nu și numele, pentru ca familia să fie anunțată înainte, să nu afle de la televizor. Cineva nu a știut să fie discret, le-a spus numele celor din redacție, iar aceștia l-au publicat; în scurt timp a fost preluat și de alte televiziuni. Se poate merge, însă, chiar și mai departe decât atât – știu un caz, din anii '90, când un alt militar a murit într-un accident, de data aceasta în România. O echipă a unei cunoscute televiziuni se afla, întâmplător, în apropiere, a aflat numele victimei și s-a dus la aceasta acasă, a sunat la ușă și a întrebat ceva de genul „cum vă simțiți că a murit...” – iar familia nu apucase să fie anunțată, a aflat de la reporter. Avem, așadar, în primul caz o lipsă de etică – difuzarea unei informații care nu era secretă ci în regim de embargo, până la anunțarea familiei, așadar nu poate fi vorba de cenzurarea informației și nici nu poți clama că ai făcut-o în interesul publicului – iar atât în primul, cât și în al doilea caz e vorba de o lipsă totală de empatie de dragul unui câștig discutabil. Ca o notă în plus la cel de-al doilea caz, este total lipsit de profesionalism – și chiar stupid – să întrebi pe cineva care a trecut printr-o tragedie „cum se simte”, dacă este trist(ă), dacă îl(o) doare, atunci când e vorba de cineva care a fost rănit și așa mai departe.

Nu uita, în situații de accidente, conflict, cataclisme, că ai de-a face cu persoane traumatizate. Prezența ta trebuie să fie una discretă, este preferabil să încerci „să prinzi” câte ceva. Nu sări, agresiv, cu microfonul în fața persoanei respective sau a apropiaților săi. Ghidează prin întrebări, fără să forțezi. Arată compasiune! Nu intra brusc în subiect, familiarizează-te un pic cu persoana pe care o intervievezi. Dacă începe să îți povestească ceva, încearcă să o întrerupi cât mai puțin, las-o să își spună povestea, să își adune gândurile, iar dacă este ceva neclar poți reveni mai târziu. Un bun exemplu despre cum se poate face îl dă Svetlana Aleksievici în

„Dezastrul de la Cernobîl. Mărturii ale supraviețuitorilor” (Rugăciune pentru Cernobîl), o carte în care reporterul pare să nu intervină deloc: sunt exclusiv vocile supraviețuitorilor. **Este esențial să ții minte că nu tu, jurnalistul, ești eroul poveștii: tu doar o transmiți!** Nu tu trebuie să fii în prim-plan, reporterul destoinic, eroul care a ajuns într-un anumit loc sau la o anumită persoană: contează ce se întâmplă în locul respectiv, ce spune persoana la care ai ajuns, aceea este știrea!

Un caz aparte, atunci când discuți cu victime, martori sau apropiați ai acestora este cel al copiilor, care au nevoie de o protecție suplimentară. Gândește-te, întotdeauna, la interesul lor. Protejează-le identitatea, nu îi șoca prin întrebările și comportamentul tău, încearcă să nu fii condescendent, să nu îi iei de sus – vorbește-le ca unor egali. Uneori au trecut prin mai multe decât tine. În primăvara lui 2003, am ajuns, cu mai mulți jurnaliști, într-un spital de campanie al armatei americane din sudul Irakului. Ni s-a arătat, la un moment dat, o fetiță care fusese rănită într-un bombardament și era tratată acolo. Aparatele fotografiilor au început să păcăne, reporterii s-au repezit să îi pună întrebări iar ea, deja traumatizată de bombardament, aproape că a intrat în panică: s-a ghemuit în brațele unei asistente, pe punctul de a izbucni în lacrimi, încercând să scape de toți. Au greșit atunci atât organizatorii, pentru că au dus acolo un grup atât de mare doar pentru a arăta partea umană a armatei (propagandă pentru că aceeași armată bombardase), cât și jurnaliștii care au tăbărât pe fetiță.

Un alt aspect care trebuie luat în considerare este cel al impactului pe care îl va avea produsul tău mediatic asupra celor care îl vor vedea. Cât de departe mergi pentru a relata o situație și a transmite o poveste, cât de multe detalii dai? Trebuie să te gândești întotdeauna ce, cât și cum transmiți, să ții cont de demnitatea unui om care suferă, de faptul că s-ar putea ca anumite imagini să fie văzute de familiile victimelor, că ar putea să îi afecteze emoțional pe cei care sunt expuși. Pe de altă parte, uneori exact aceste imagini transmit mesajul. Exemplu: mass-media a evitat, în

general, să transmită înregistrările cu decapitări făcute de teroriști Al Qaida sau ai Statului Islamic; informația că victimele fuseseră ucise în acest mod a existat și ar fi fost grotesc și morbid să se difuzeze și imaginile. Pe de altă parte, [fotografia micuțului Alan Kurdi](#), care a murit înecat după ce pluta în care era s-a răsturnat, a devenit un simbol al tragediei refugiaților sirieni. Un alt exemplu: în perioada pe care am petrecut-o, ca jurnalist, alături de militarii români din Irak, baza era atacată relativ frecvent cu rachete. Aveam cu militarii un fel de gentlemen's agreement: dacă într-un atac nu erau victime sau pagube semnificative și insurgenții nu lansau mai mult de trei rachete, nu transmiteam știrea acasă. Din punct de vedere jurnalistic nu era o informație semnificativă – ținea de rutina războiului și, practic, nu se întâmpla nimic – și, în plus, evitam să inducem o stare de anxietate și panică în rândul familiilor de acasă, care oricum erau îngrijorate că cei dragi sunt într-o zonă de război.

Impactul asupra jurnalistului

Kevin Carter s-a sinucis la un an și câteva luni după ce a făcut fotografia cu copilul și vulturul: văzuse prea multe și nu își mai putea scoate imaginile din minte. Mulți jurnaliști sunt afectați de sindromul de stres post-traumatic, care le este specific celor care trec prin experiențe traumatizante, cum sunt militarii din zonele de conflict sau cei din serviciile de urgență, care lucrează la descarcerare. Sindromul se poate manifesta prin tulburări de somn, anxietate, iritabilitate, coșmaruri, gânduri obsesive. Mi s-a întâmplat, când am revenit din Irak după deplasări mai lungi, să nu mă pot adapta la viața normală din țară – o alienare pe care am simțit-o chiar și fizic, de parcă m-aș fi aflat în starea dintre somn și trezie – să tresar când se trântește o ușă, să mi se pară totul irelevant în țară și să îmi doresc să plec, cât mai repede, înapoi. Forma mea a fost una ușoară, însă există cazuri grave care pot duce la destrămarea relațiilor, abuz de

substanțe – droguri și alcool – chiar și la sinucidere. Mai multe cazuri severe de sindrom al stresului post-traumatic au fost analizate în documentarul „[Under fire: Journalists in Combat](#)”. Ce ai putea face? Încearcă să păstrezi un echilibru cu munca, să îți faci loc și pentru viața personală, familie, vacanțe, hobbyuri. Discută cu apropiații. Dacă nu reușești să depășești singur(ă) criza, încearcă să apelezi la ajutor de specialitate. În cazul în care nici așa nu îți găsești echilibrul, renunță. Cum am mai spus: niciun reportaj sau interviu, nicio știre nu merită să îți dai viața.

ÎNTREBĂRI ALE PARTICIPANȚILOR

ÎNTREBARE: *Ce ne puteți recomanda din literatura de specialitate cu privire la subiectele discutate?*

RĂSPUNS: Lista este, în primul rând, una subiectivă – majoritatea acestor cărți se numără printre preferatele mele. „**Hiroshima**” a lui **John Hersey**, despre care am vorbit și în prezentare, a avut un impact foarte puternic – atât pentru mesajul său, care poate că i-a convins pe oameni să nu mai recurgă vreodată la arme nucleare – cât și pentru stilul în care a fost scrisă. Este considerată a fi una dintre primele mari lucrări de „jurnalism nou”, un stil de jurnalism narativ care recurge la tehnici literare. Prima oară a fost publicată în *The New Yorker* și a fost singura dată în istoria acestei prestigioase reviste când un întreg număr a fost dedicat unui singur articol – cel al lui Hersey. Consider că această lectură este una obligatorie – și nu doar pentru jurnaliști. Dacă am vorbit despre noul jurnalism, recomand și o altă carte de referință în acest domeniu, „**Dispatches**”, a lui **Michael Herr**. Este considerată cea mai importantă carte despre Războiul din Vietnam. Autorul, care a fost corespondent de război, a contribuit, după revenirea din țară, la scrierea sce-

nariilor a două dintre filmele de referință despre acel conflict: „Apocalypse Now” și „Full Metal Jacket”. Ceea ce a fost Michael Herr pentru Războiul din Vietnam a fost, pentru războiul din Afghanistan, jurnalistul rus **Artyom Borovik**. Coincidența face să îmi fi cumpărat cartea sa – tradusă, în engleză „**The Hidden War**” – dintr-o librărie din Kabul. Am spus câte ceva în prezentare despre cameramanii de la Frontline News TV, o organizație media care a reunit elita corespondenților de război din anii '80 și '90; povestea lor o spune jurnalistul BBC **David Loyn** în „**Frontline: Reporting from the World's Deadliest Places**”. Când vorbești despre corespondenți de război cunoscuți ca maștri ai jurnalismului narativ nu ai cum să îl omiți pe polonezul **Ryszard Kapuscinski**, căruia prietenul său, Gabriel Garcia Marquez, îi spunea „maestre!”. Kapuscinski – care de-a lungul carierei a scris, din teren, despre 27 de revoluții, războaie și lovituri de stat – este un scriitor de o forță fenomenală, astfel încât îmi este imposibil să recomand doar una dintre cărțile sale. „**Împăratul**” și „**Șahinșahul**” se ocupă de resorturile dictaturii, „**Imperium**” este despre dezintegrarea Uniunii Sovietice, „**Călătorind cu Herodot**” descrie începutul carierei jurnalistului, care a fost însoțit peste tot de cartea sa favorită, „Istoriile”, din care citează în contrapondere la realitățile contemporane pe care le întâlnește jurnalistul. Mai sunt, bineînțeles, și cărțile lui despre Africa, un continent pe care l-a iubit; dintre cărțile pe această temă recomand „**The Shadow of the Sun**”. Numele lui Kapuscinski a fost vehiculat în legătură cu Premiul Nobel pentru literatură; nu i-a fost decernat, însă aș adăuga la această listă o jurnalistă care este laureată a Premiului Nobel: **Svetlana Aleksievici**. Am menționat în prezentare „**Dezastrul de la Cernobîl. Mărturii ale supraviețuitorilor**” (sau, în engleză, „Cernobil Prayer”); cartea ar putea fi citită în oglindă cu cea a lui John Hersey, pentru că este tot despre supraviețuitorii unui dezastru nuclear.

ÎNTREBARE: *Ati fost contactat de serviciile de informații, autorități etc., să oferiți informații despre realitățile de pe front?*

RĂSPUNS: Personal nu și consider că nu ar trebui ca jurnaliștii să colaboreze în vreun fel cu serviciile de informații, în primul rând din motive de siguranță. În zonele de conflict există, oricum, numeroase suspiciuni cu privire la cei care ajung acolo, o adevărată paranoia despre potențiali spioni. Dacă se află că vreun jurnalist colaborează cu serviciile, toți riscă să devină ținte. Este de notat, în acest sens, cazul jurnalistului de la Wall Street Journal, Daniel Pearl, răpit de Al Qaida în Pakistan și decapitat în 2002, care a fost suspectat de teroriști că ar fi fost spion.

ÎNTREBARE: *Ce echipament recomandați a fi utilizat în astfel de zone?*

RĂSPUNS: Depinde, de la caz la caz, întrucât există cerințe specifice pentru video, audio și foto, iar fiecare jurnalist își cunoaște cel mai bine echipamentele cu care lucrează. O regulă generală ar fi ca echipamentul să fie cât mai robust, potrivit pentru condiții de teren – se poate întâmpla să îl trântești, să trebuiască să alergi cu el, să îl expui la furtuni de nisip, în Orient etc. Trebuie luat în calcul și faptul că, la echipamente de ultimă generație care au componente fine, este posibil să nu găsești piese de schimb în zonele de conflict, așa că este bine să ai la tine și un reportofon/aparat de fotografiat de rezervă. De asemenea, echipamentele foarte scumpe, de lux, pot atrage atenția, așa că, mai ales în cazul în care nu te deplasezi și cu o echipă de protecție – pe care și-o permit doar marile organizații media – este mai bine să nu te afișezi cu ele (folosește, eventual, huse, ține-le în rucsac atunci când nu lucrezi, etc.)

ÎNTREBARE: Cum transmiți informația, (prin ce surse) din zona de război?

RĂSPUNS: În foarte multe locuri poți avea acces la telefonie mobilă și la internet, însă este posibil ca acestea să înregistreze anumite sincope – legăturile se fac mai greu, viteza internetului este redusă, există probleme cu curentul electric etc. Aceasta poate deveni o problemă atunci când ai de trimis fișiere mai mari – în primul rând video, dar chiar și foto sau audio – sau când lucrezi în regim de actualitate și trebuie să faci periodic transmisiuni în direct, chiar și prin telefon. Există metode alternative care sunt, însă, mult mai costisitoare: telefoane care se pot conecta direct la satelit, hibride satelit – GSM gen Thuraya, echipamente care îți permit să transmiți direct prin satelit imagini video și fotografii, unele dotate cu baterii solare, astfel încât nu depinzi nici de rețelele de curent electric. Fiecare jurnalist trebuie să se echipeze în funcție de cerințele domeniului său, iar aici contează forța financiară a organizației pentru care lucrează – deși sunt și freelanceri care au echipamentele necesare. În general, însă, nu vei sta foarte mult în zone în care nu există telefonie sau internet, astfel încât se poate merge și fără investiții majore; până la urmă, cel mai important este un telefon, atât din motive de siguranță, pentru a putea ține întotdeauna legătura cu cineva, cât și pentru că, în cazul unei urgențe media, poți foarte bine să transmiți prin intermediul lui informația fie direct – la radio și televiziune – fie să o dictezi, dacă este vorba de presă scrisă.

ÎNTREBARE: Cine are cu adevărat nevoie de fotografii, materiale video din aceste zone - cui i le transmiți în calitate de persoană independentă, fotograf?

RĂSPUNS: Toate publicațiile care se respectă lucrează cu fotografi – fie angajați cu normă întreagă, fie pentru perioade și

teme specifice pot apela la freelanceri. O a treia metodă presupune achiziționarea fotografiilor prin intermediul agențiilor specializate, cum sunt Getty și Magnum, care funcționează ca o interfață între fotografi și publicații. Fotografii sunt, de altfel, printre cei mai apreciați jurnaliști de război și printre cei care își asumă cele mai mari riscuri. Răsplata financiară poate fi pe măsură – știu cazuri în care publicații occidentale majore angajau pe diferite perioade freelanceri (o săptămână, o lună, mai mult) cu un tarif de 1000 de euro pe zi plus cheltuielile. Riscurile pe care și le asumă fotografi sunt, însă, printre cele mai mari – sunt vizibili pentru că poartă echipamentele, trebuie să fie prezenți cât mai aproape de miezul acțiunii ca să poată realiza fotografii, iar asta înseamnă că sunt expuși. De asemenea, imaginile pe care le văd și le fotografiază pot avea un impact foarte puternic asupra lor. Aș da exemplul unuia dintre cele mai cunoscute grupuri de fotografi, așa numitul „Club Bang Bang”, devenit celebru pentru imaginile făcute în perioada sângeroaselor tulburări care au marcat sfârșitul Apartheidului în Africa de Sud. Kevin Carter făcea parte din acest grup și, după cum am văzut deja, toate imaginile pe care le-a fotografiat de-a lungul carierei l-au făcut să se sinucidă. În afară de el, „Clubul Bang Bang” mai avea trei membri. Ken Oosterbroek a fost ucis în timp ce își făcea meseria. Greg Marinovich a fost rănit prin împușcare de 4 ori de-a lungul carierei sale (în prezent nu mai lucrează ca fotograf) în timp ce al patrulea membru al grupului, portughezul Joao Silva, și-a pierdut ambele picioare în urma unei explozii în Afghanistan.